

Сергієнко Лариса

доктор наук з державного управління, доцент
Державний університет «Житомирська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0003-3815-6062>

Грицишен Дмитрій

доктор економічних наук, доктор наук з державного управління, професор
Державний університет «Житомирська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0001-5484-6421>

Вакун Оксана

кандидат економічних наук, доцент
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Західноукраїнського національного університету
<https://orcid.org/0000-0002-7774-7204>

Дика Олена

кандидат економічних наук, доцент
Державний університет «Житомирська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0002-0800-3498>

Чиж Віктор

кандидат наук з державного управління
Державний університет «Житомирська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0002-1677-4399>

**Суб'єктна характеристика систем державного експортного контролю за товарами
військового призначення та подвійного використання в країнах Європейського Союзу**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню суб'єктного складу систем державного експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання в країнах Європейського Союзу. На прикладі Австрії, Німеччини, Португалії, Франції, Іспанії, Італії та Бельгії проаналізовано організаційно-правові особливості функціонування національних систем контролю, зокрема їхню залежність від форми державного правління та устрою. Визначено ключові інституції, їхні повноваження у сфері ліцензування, контролю за дотриманням санкцій, взаємодії з міжнародними режимами експортного контролю та європейськими структурами. Особливу увагу приділено децентралізації функцій у федеративних державах, створенню міжвідомчих комісій у ядерних країнах та гармонізації національного законодавства з правом ЄС. Результати дослідження можуть бути використані для удосконалення суб'єктної структури системи державного експортного контролю України та налагодження ефективної співпраці з європейськими партнерами.

Ключові слова: державний експортний контроль; товари військового призначення; товари подвійного використання; Європейський Союз; національна безпека; суб'єктний склад.

Актуальність теми. Державний експортний контроль як одна з функцій державного управління, що спрямована на забезпечення національної безпеки держави, визначається міжнародними домовленостями для забезпечення миру та безпеки в світі. Трансформація національної системи державного експортного контролю не можлива без врахування вимог міжнародних організацій, міжнародних режимів експортного контролю та двосторонніх домовленостей. Надзвичайно важливо, щоб національна система державного експортного контролю була гармонізована як із міжнародними вимогами, так і з системами державного експортного контролю держав-партнерів. Для визначення напрямів розвитку суб'єктного складу системи державного експортного контролю є потреба у вивченні досвіду зарубіжних країн, особливо країн, які є

членами Європейського Союзу та від яких залежить європейська політика в сфері експортного контролю товарів військового призначення та подвійного використання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження присвячене зарубіжному досвіду розвитку системи державного експортного контролю на прикладі країн Європейського Союзу, зокрема: Португалія (Jankowitsch-Prevor O., Michel Q., Paile-Calvo S., Ana Fernandes, Rosa Forte, Luís Miguel Pacheco, André Pereira Matos, Rodrigo Braga, Nilton dos Santos, Luiz Carlos, Miguel Sousa Ferro, Nuno Carlos Leitão, Luís Lopes, Carlos Carreira, Antonio Carlos Campos); Німеччина (Philip Haellmigk, Claire Stalenhoef, Machiko Kanetake, Marijk van der Wende, Sebastiaan Bennink, Jan Dunin-Wasowicz, Siqi Zhao, Sally Eshun, Gabriel J. Felbermayr, Erdal Yalcin); Австрія (Christoph Huber, Michael Pfaffermayr, Peter Egger, Thomas Url). Окремі аспекти вивчення зарубіжного досвіду суб'єктного складу системи державного експортного контролю представлені в працях таких вітчизняних вчених, як: Неботов П.Г., Ярусевич Є.Ю., Бенедик Я.С., Хом'яков Д.О., Хаустов В.В. та інші.

Виклад основного матеріалу. Вивчення зарубіжного досвіду формування суб'єктного складу системи державного експортного контролю вказує на те, що кожна країна, зважаючи на національні особливості, політичні режими, правові системи, обирає власний підхід. Для визначення перспектив розвитку та трансформації суб'єктного складу державного експортного контролю в Україні дослідимо вказані особливості в окремих країнах Європейського Союзу.

Зважаючи на те, що державний експортний контроль є особливим інструментом державного управління національною безпекою, зарубіжний досвід вивчимо з позиції країн Європейського Союзу, які є представниками різних форм державного правління та форм державного устрою.

За формою державного правління держави поділяються на монархії та республіки. Серед країн-членів Європейського Союзу, які є конституційними монархіями з обмеженими повноваженнями монарха, є Бельгія, Данія, Люксембург, Нідерланди, Іспанія, Швеція. Для цілей цього дослідження, ми вивчимо досвід Іспанії та Бельгії, що різняться за мовним, політичним та правовим розвитком. Республіканська форма державного правління може реалізуватися одним із трьох напрямів: президентська система правління, змішана система правління та парламентська система правління. Серед країн-членів Європейського Союзу є лише одна країна з президентською формою правління – Кіпр. Змішана форма правління характерна для: Франції, Литви, Португалії, Румунії. Задля цього дослідження вивчимо досвід формування суб'єктної структури експортного контролю у Франції та Португалії. Всі інші країни-члени Європейського Союзу є парламентськими республіками, власне як і ті, що досі функціонують як монархії. Досвід парламентських республік щодо системи державного експортного контролю буде вивчений на прикладі Італії, Австрії та Німеччини. Варто вказати, що серед досліджуваних країн є ядерна держава – Франція, що володіє ядерною зброєю з 1968 року.

Серед зазначених країн є країни, що за формою державного устрою належать до федеративних (Австрія, Бельгія, Німеччина) та унітарних (Португалія, Іспанія, Франція, Італія) республік.

У таблиці 1 представлено перелік країн, що реалізують функції державного експортного контролю в країнах Європейського Союзу.

Таблиця 1

Суб'єкти, що реалізують функції державного експортного контролю в країнах Європейського Союзу

Країна	Суб'єкт експортного контролю	Характеристика	Підпорядкування
1	2	3	4
Франція	<i>Service des Biens à Double Usage (SBDU)</i>	Є класифікаційним органом для товарів подвійного призначення та видає ліцензії на експорт чутливих товарів, переважно товарів подвійного використання, але також певних товарів з обмеженим доступом	Міністерство економіки, фінансів, промисловості та цифрового суверенітету
	<i>Міжвідомча комісія з питань товарів подвійного використання</i>	Є міжвідомчим органом, що регулює питання поведінки з товарами подвійного призначення в контексті загроз національній безпеці	–
	<i>Міжвідомча комісія з вивчення експорту військових матеріалів (CIEEMG)</i>	Є міжвідомчим органом, що розглядає отримання індивідуальних або глобальних експортних чи трансферних ліцензій	Міністерство оборони, Міністерство закордонних справ

1	2	3	4
Іспанія	Міжміністерська рада з питань оборони та матеріалів подвійного призначення (JIMDDU)	Відповідає за оцінку операцій, пов'язаних із зовнішньою торгівлею оборонними матеріалами та матеріалами подвійного призначення	–
Італія	Національний орган з контролю за експортом озброєння та матеріалів подвійного використання (UAMA)	Є відповідальним органом за контроль експорту оборонної продукції та товарів подвійного призначення через видачу ліцензії на експорт озброєння та товарів подвійного призначення	Міністерство закордонних справ та міжнародного співробітництва
Бельгія	Федеральний рівень: Міністерство закордонних справ і зовнішньої торгівлі Бельгії (FPS Foreign Affairs)	Є центральним органом виконавчої влади, на який покладаються окремі щодо формування та координації політики щодо стратегічних товарів, враховуючи dual-use, зброю, технології немасового знищення	–
	Регіональний рівень: – Брюссельський столичний регіон – Ліцензійне бюро (Licensing Unit); – Фламандський регіон – Відділ контролю за стратегічними товарами (CSG); – Область Валлонія – Відділ ліцензування зброї (WLD)	Обробка ліцензій на експорт dual-use та військової продукції була децентралізована з 2003 року – відповідальність делегована регіонам Брюссель, Фландрія та Валлонія	Знаходяться в структурі регіональних органів державної влади та взаємодіють з Міністерством закордонних справ і зовнішньої торгівлі Бельгії
Португалія	Податкова та митна служба (AT)	Є органом державної влади, що здійснює митний контроль всіх експортних операцій в цілому та контроль експорту стратегічної продукції та товарів подвійного використання	Міністерство фінансів Португалії
	Генеральний директорат з ресурсів національної оборони (DGRDN)	Суб'єкт державного управління, діяльність якого полягає в розробці, координації та впровадженні політики щодо людських ресурсів, озброєння, обладнання, активів та інфраструктури, необхідних для національної оборони	Міністерство національної оборони
	Національний офіс безпеки (GNS)	Суб'єкт державного управління, що відповідає за забезпечення безпеки секретної інформації (CI) в Португалії та в рамках міжнародних організацій, членом яких є Португалія	–
Австрія	Департамент експортного контролю (Export Control Department)	Є структурним підрозділом суб'єкта державного управління, що здійснює ліцензування та видачу дозволів на експорт товарів оборонного призначення та подвійного використання і накладає санкції та ембарго	Федеральне міністерство економіки, енергетики та туризму
	Федеральне міністерство внутрішніх справ Австрії	Суб'єкт державного управління, що здійснює видачу ліцензій та дозволів військової продукції відповідно до військового законодавства Австрії	–
Німеччина	Федеральне відомство з економічних питань та експортного контролю (BAFA)	Є органом державної влади, на який покладено виконання важливих адміністративних завдань федерального уряду в секторах зовнішньої торгівлі, сприяння економічному розвитку та розвитку малих і середніх підприємств, енергетики та аудиторського нагляду. BAFA видає дозволи на експорт dual-use товарів , послуги, транзит, а також забезпечує виконання санкцій та міжнародних контрольних угод	–
	Федеральне міністерство економіки та боротьби зі зміною клімату	Центральний орган виконавчої влади, одним із завдань якого є контроль над військовою зброєю	–

Франція. Питання регулювання експорту товарів подвійного використання покладається на Service des Biens à Double Usage – Службу товарів подвійного використання. Завдання зазначеної служби:

- видає дозволи та сертифікати;
- сприяє, завдяки своїй експертизі, міжвідомчим консультаціям щодо роботи, пов'язаної з товарами та технологіями подвійного використання, та розробці позицій Франції щодо цих самих товарів та технологій з відповідними міжнародними режимами контролю;
- залучає експертизу Міністерства, відповідального за промисловість, до розробки висновків Міжвідомчої комісії з питань товарів подвійного використання;
- забезпечує зв'язки з компетентними органами держав-членів Європейського Союзу, відповідальними за контроль експорту товарів подвійного використання, та з Європейською Комісією для застосування правил, зазначених у другому–четвертому абзацах цієї статті;
- бере участь у підготовці та проведенні європейських та міжнародних переговорів щодо контролю експорту товарів та технологій подвійного використання;
- розвиває експертизу та перспективний аналіз питань національного інтересу, пов'язаних з товарами та технологіями подвійного використання, у консультації з відповідними міністерствами;
- проводить інформаційні та просвітницькі заходи для зацікавлених компаній та організацій у співпраці з відповідними міністерствами.

Зважаючи, на те, що Франція є ядерною країною, питанням технологій та товарів подвійного використання приділяється особлива увага, як основі забезпечення національної безпеки. Саме тому функціонує міжвідомча комісія з питань товарів подвійного використання.

Відповідно до законодавства до складу Міжвідомчої комісії з питань товарів подвійного використання входять представники: Міністерства закордонних та європейських справ; Міністерства, відповідального за промисловість; Міністерства, відповідального за енергетику; Міністерства внутрішніх справ; Міністерства, відповідального за зовнішню торгівлю; Міністерства, відповідального за наукові дослідження; Міністерства оборони; Міністерства охорони здоров'я; Міністерства, відповідального за сільське господарство; Міністерства, відповідального за митну справу; Комісії з атомної енергії.

Повноваження Міжвідомчої комісії з питань товарів подвійного використання полягають у зазначеному далі:

- видає висновок щодо подання товарів або послуг на отримання дозволу на експорт відповідно до статей 4 та 5 Регламенту (ЄС) 2021/821 Парламенту та Ради від 20 травня 2021 року про встановлення режиму Союзу для контролю за експортом, брокерською діяльністю, технічною допомогою, транзитом та передачами товарів подвійного використання (перероблена редакція), на отримання дозволу на брокерські послуги відповідно до статті 6, на отримання дозволу на транзит відповідно до статті 7 або на отримання дозволу на послуги технічної допомоги відповідно до статті 8 того ж регламенту;
- може бути запрошена на консультації та надавати висновки щодо запитів;
- формулює висновки з усіх питань, що стосуються експорту, передачі, транзиту та брокерської діяльності щодо товарів і технологій подвійного використання, зокрема з питань класифікації та регулювання.

Щодо товарів військового призначення у Франції функціонує Міжвідомча комісія з вивчення експорту військових матеріалів (СІЕЕМГ). «Заявки на отримання індивідуальних або глобальних експортних чи трансферних ліцензій розглядаються Міжвідомчою комісією з вивчення експорту військових матеріалів (СІЕЕМГ). Ця комісія, яку очолює Генеральний секретар оборони та національної безпеки, щомісяця об'єднує представників Міністра оборони, Міністра закордонних справ та Міністра економіки. Де це можливо, позитивні висновки СІЕЕМГ можуть бути обумовлені певними умовами, а також вимогою щодо сертифікатів нереекспорту (CNR) та/або сертифікатів кінцевого використання (CUF). Рішення, прийняте Прем'єр-міністром після консультації з СІЕЕМГ, потім повідомляється митниці (DGDDI), яка, у разі позитивного висновку, видає ліцензію» [5].

«СІЕЕМГ – це комісія, що об'єднує представників кількох міністерств, зокрема тих, що відповідають за оборону, закордонні справи та міжнародний розвиток, а також за економіку та фінанси, які мають право дорадчого голосу. Вона звітує перед Прем'єр-міністром і очолює її Генеральний секретар оборони та національної безпеки (SGDSN). Вона оцінює експортні проекти в усіх їхніх аспектах, враховуючи, зокрема, наслідки відповідного експорту для регіонального миру та безпеки, внутрішню ситуацію в країні кінцевого призначення та її практику щодо дотримання прав людини, ризик перенаправлення неавторизованим кінцевим користувачам, необхідність захисту безпеки наших збройних сил та збройних сил наших союзників, а також контролю за передачею найчутливіших технологій. Франція застосовує, зокрема, критерії, визначені в європейських рамках Спільною позицією 2008/944/CFSP від 8 грудня 2008 року «що визначає спільні правила, що регулюють контроль за експортом військових технологій та обладнання», та на міжнародному рівні Договором про торгівлю зброєю» [4].

Іспанія. Суб'єктний склад системи державного експортного контролю Іспанії представлений Міжміністерською радою з питань оборони та матеріалів подвійного призначення (JMDDU). До функцій зазначеного суб'єкта державного управління належать:

– відповідно до своїх повноважень, JMDDU зобов'язана, у порядку обов'язкового та обов'язкового до виконання висновку, надавати інформацію щодо адміністративних дозволів, передбачених статтею 2 Королівського декрету 679/2014 від 1 серпня Положення про контроль зовнішньої торгівлі оборонними матеріалами, іншими матеріалами, а також продукцією та технологіями подвійного використання, а також щодо попередніх погоджень, їх виправлення, призупинення чи анулювання, і щодо заяв про реєстрацію в Спеціальному реєстрі операторів зовнішньої торгівлі (REOCE);

– JMDDU надає обов'язкові висновки щодо змін, які доцільно внести до нормативних актів, що регулюють зовнішню торгівлю оборонними матеріалами, іншими матеріалами, а також товарами й технологіями подвійного використання;

– JMDDU готує висновки, передбачені пунктом 1, з урахуванням критеріїв, встановлених у статті 7.1 Королівського декрету 679/2014 від 1 серпня Положення про контроль зовнішньої торгівлі оборонними матеріалами, іншими матеріалами, а також продукцією та технологіями подвійного використання;

– перед наданням дозволу Державним секретарем з питань торгівлі JMDDU може вимагати додаткову інформацію щодо конкретної операції;

– JMDDU може зробити виняток із вимоги попереднього висновку та подання контрольних документів для операцій, описаних у статті 18.6 Королівського декрету 679/2014 від 1 серпня Положення про контроль зовнішньої торгівлі оборонними матеріалами, іншими матеріалами, а також продукцією та технологіями подвійного використання;

– JMDDU складає висновки, що стосуються REOCE, відповідно до статті 14 Закону 53/2007 від 28 грудня про контроль зовнішньої торгівлі оборонними матеріалами та матеріалами подвійного використання.

Діяльність зазначеного суб'єкта регулюється сукупністю нормативно-правових актів, які будуть вивчені в подальших дослідженнях. Проте зазначимо, що Закон 53/2007 «Про контроль зовнішньої торгівлі оборонними матеріалами та матеріалами подвійного використання» та Королівський указ 679/2014 Положення про контроль зовнішньої торгівлі оборонними матеріалами, іншими матеріалами, а також продукцією та технологіями подвійного використання встановлюють підстави для контролю експорту та імпорту:

«– коли існують обґрунтовані докази того, що оборонні матеріали, інші товари або технології подвійного використання можуть бути використані в діяльності, яка порушує мир, стабільність або безпеку на глобальному чи регіональному рівні, або можуть бути застосовані для внутрішніх репресій, серйозних порушень прав людини чи у збройних конфліктах;

– коли під загрозою опиняються інтереси безпеки, національної оборони та зовнішньої політики держави;

– коли порушуються принципи Договору ООН про торгівлю зброєю, ратифікованого Іспанією у 2014 році;

– коли не дотримуються керівні принципи Європейського Союзу або ОБСЄ щодо експорту зброї та військових технологій;

– коли порушуються обмеження, що випливають із міжнародного права та права Європейського Союзу, такі як ембарго, накладені ООН та ЄС» [8].

Отже, підводячи підсумки про функціонування суб'єктного складу системи державного експортного контролю Іспанії, варто зазначити, що такий контроль має міжвідомчий характер, а усі нормативні акти його функціонування гармонізовані із законодавством Європейського Союзу.

Італія. В Італії питання державного експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання належить до компетенції Національного органу з контролю за експортом озброєння та матеріалів подвійного використання (UAMA). Так для виконання взятих на себе зобов'язань як члена Європейського Союзу у 2012 році було створено національний орган – UAMA (Unità per le Autorizzazioni dei Materiali d'Armamento – Підрозділ з авторизації матеріалів озброєння), відповідальний за забезпечення виконання італійського законодавства у поєднанні з нормами ЄС та міжнародним правом.

«Запити компаній до національного органу UAMA, спрямовані на отримання ліцензій на експорт матеріалів озброєння, розглядаються ретельно й комплексно, у кожному випадку окремо, на основі національного та міжнародного законодавства. Оцінка можливих дозволів для країн, що не входять до ЄС чи НАТО, попередньо залучає різні італійські міністерства та установи: а) на етапі аналізу змісту конкретної операції – починаючи з повідомлення компанії про початок комерційних переговорів, яке надсилається не лише до Міністерства закордонних справ, а й до Міністерства оборони; б) шляхом надання попередніх висновків перед остаточним дозволом на експорт/імпорт після завершення переговорів і підписання контракту – ці висновки подаються до міжвідомчого Консультативного комітету, до складу якого входять представники Міністерства закордонних справ, оборони, внутрішніх справ,

економічного розвитку, економіки та фінансів – Митно-акцизного агентства, а також Міністерства екології. Крім того, орган влади користується обов'язковими висновками, у разі наявності засекреченої інформації, від Канцелярії Прем'єр-міністра – Департаменту інформаційної безпеки (DIS) – Центрального управління з питань секретності (UCSe)» [2].

Національний орган UAMA бере участь у Координаційній групі при Канцелярії Прем'єр-міністра з реалізації спеціальних повноважень, так званих «golden power» для стратегічного сектору оборони. З огляду на надання Міністерству закордонних справ та міжнародного співробітництва повноважень у сфері міжнародної торгівлі та інтернаціоналізації національної економічної системи, національний орган UAMA виконує функції компетентного органу, відповідального за застосування положень, викладених у Законодавчому декреті від 15 грудня 2017 року № 221.

Серед завдань, які виконує UAMA, варто виокремити такі: видача передбачених дозволів на експорт, переміщення, посередництво, технічну допомогу та транзит товарів подвійного використання; видача дозволів на торгівлю товарами, що підпадають під регламент щодо заборони торгівлі; надання дозволів на пряму та непрямую торгівлю продукцією, що внесена до відповідних списків унаслідок запровадження обмежувальних заходів ЄС.

Директор національного органу UAMA очолює Міжвідомчий консультативний комітет, до складу якого входять як Міністерство закордонних справ та міжнародного співробітництва, Агентство митниць і монополій, так і представники таких міністерств: внутрішніх справ, оборони, економіки та фінансів, економічного розвитку, культурної спадщини та діяльності, охорони здоров'я. Своєю чергою начальник підрозділу з питань матеріалів подвійного використання виконує функції секретаря.

Слід також зазначити, що UAMA бере участь у роботі щодо:

- COARM у межах Європейської служби зовнішніх дій (SEAE);
- Європейської Комісії щодо застосування Директиви 43/2009/ЄС;
- Вассенаарської домовленості (Wassenaar Arrangement on Export Controls for Conventional Arms and Dual-Use Goods and Technologies), підписаної 19 грудня 1995 року 17 державами – учасниками колишнього Координаційного комітету з багатостороннього контролю експорту (COCOM), серед яких була й Італія;

- Договору про торгівлю зброєю (ATT) – міжнародного договору про торгівлю зброєю, до якого Італія приєдналася у 2013 році, у частині, що стосується підготовки національних звітів та відповідної політики.

Бельгія. «У Бельгії з 2003 року три регіони відповідають за видачу ліцензій на імпорт, експорт та транзит зброї, продукції оборонного призначення та товарів подвійного використання, за винятком ліцензій, що запитуються бельгійською армією або федеральною поліцією. У випадку імпорту, експорту та транзиту зброї, продукції оборонного призначення та товарів подвійного використання від або до Бельгійської армії чи Федеральної поліції компетентним органом є Ліцензійний відділ федеральної державної служби з питань економіки, малих і середніх підприємств, самозайнятих осіб та енергетики. Експорт ядерних товарів підлягає попередньому дозволу Федерального міністра енергетики, який ґрунтується на рекомендаціях Бельгійського консультативного комітету з питань нерозповсюдження ядерної зброї» [1]. Повноваження здійснювати завдання державного експортного контролю в Бельгії належать таким суб'єктам:

- відділу ліцензування зброї та товарів подвійного використання Регіональної державної служби Брюсселя;

- департаменту контролю за стратегічними товарами Фламандського регіону;
- управлінню ліцензування зброї (DLA) Області Валлонія;
- департаменту ліцензування Федеральної державної служби економіки;
- консультативному комітету з питань нерозповсюдження ядерної зброї. «Члени CANVEK оцінюють заявку та, зокрема, вивчають: продукт, на який запитується дозвіл; одержувач / користувач продукту; зазначене кінцеве використання продукту; експортні умови, встановлені на міжнародному рівні. CANVEK видає висновок щодо заявки на експорт. Цей висновок пересилається Федеральному міністру енергетики, який надає або відхиляє дозвіл перед видачею регіональної експортної ліцензії» [3].

Португалія. Державний експортний контроль у Португалії здійснюється Податковою та Митною службою (Autoridade Tributária e Aduaneira), яка підпорядковується Міністерству фінансів Португалії.

Відповідно до чинного законодавства Португалії Autoridade Tributária e Aduaneira має адміністративну автономію та відповідає за адміністрування, стягнення податків та митних зборів, а також здійснює контроль зовнішнього кордону Португалії для захисту фіскальних потреб та економічних інтересів держави. Важливим завданням цього органу Португалії є ліцензування зовнішньої торгівлі товарами, передбаченими спеціальним законодавством.

Проаналізувавши чинне законодавство Португалії щодо діяльності Autoridade Tributária e Aduaneira, можна окреслити такі ключові завдання цього суб'єкта з позиції реалізації функції державного експортного контролю: здійснює митне оформлення та контроль експорту товарів, що потребують

спеціального дозвільного режиму, зокрема товарів військового призначення та подвійного використання; здійснює ліцензування суб'єктів, що мають право здійснювати операції зовнішньої торгівлі товарами військового призначення та подвійного використання; здійснює забезпечення виконання регламенту Європейського Союзу про експортний контроль; співпрацює з іншими суб'єктами державного управління Португалії в контексті експорту товарів військового призначення та подвійного використання.

Важливе значення в реалізації функцій державного експортного контролю має Генеральний директорат з ресурсів національної оборони (DGRDN), на який, відповідно до офіційних джерел, покладаються такі завдання щодо експорту товарів військового призначення та подвійного використання: вивчати, пропонувати та контролювати впровадження заходів політики у сфері навчання, досліджень, розробок та інновацій, навчання та професійної кваліфікації, забезпечуючи належну координацію з національними системами; розробляти, координувати та виконувати політику щодо озброєння, товарів, обладнання, інфраструктури, а також досліджень і розробок, необхідних для Збройних Сил та національної оборони; брати участь у процесі планування сил та розбудови військового потенціалу, координувати розробку планів озброєння та інфраструктури як інструментів планування з метою розробки законопроектів про військові програми; планувати, координувати та виконувати діяльність, пов'язану з управлінням логістичним життєвим циклом озброєння, активів та обладнання, стосовно процесів придбання, обслуговування, утилізації та демілітаризації; брати участь у підготовці та виконанні заходів, пов'язаних із вилученням товарів або послуг у фізичних осіб; пропонувати надання дозволів на доступ до промислової та/або торговельної діяльності у сфері військових товарів і технологій, а також здійснювати нагляд за діяльністю компаній оборонного сектору та контролювати імпорт та експорт військових товарів і технологій; забезпечувати, в межах своїх повноважень та у координації з DGPDN, представництво в міжнародних та національних організаціях та установах, визначаючи, пропонуючи, координуючи та розробляючи протоколи, проекти та інші види співпраці у сферах людських ресурсів, озброєння, техніки, спадщини та національної оборонної інфраструктури; забезпечувати, у межах своїх повноважень, представництво в національних та міжнародних організаціях та установах, пропонувати, координувати та розвивати заходи міжнародного співробітництва у сфері реалізації оборонної політики у сфері озброєння, техніки, інфраструктури та спадщини.

Австрія. Суб'єктна структура системи державного експортного контролю Австрії є складною та розгалуженою і має такі властивості:

– суб'єктом реалізації функцій експортного контролю в Австрії є Департамент експортного контролю при Федеральному міністерстві економіки, енергетики та туризму. Цей структурний підрозділ центрального органу виконавчої влади Австрії є центральним ліцензійним органом, повноваження якого передбачають відповідальність за виконання державної політики в сфері експортного контролю за продукцією оборонного призначення, вогнепальну зброю, вироби подвійного використання та товари, які можуть бути використані для застосування смертної кари, катувань або інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження чи покарання, а також щодо обмежень на певні хімічні речовини та ядерні матеріали. Варто зауважити, що важливим напрямом діяльності Департаменту експортного контролю при Федеральному міністерстві економіки, енергетики та туризму Австрії є формування та реалізація політики щодо санкцій та ембарго;

– відповідно до чинного законодавства управління щодо експортного контролю за військовими матеріалами покладається на Федеральне міністерство внутрішніх справ Австрії. Зауважимо, що основними функціональними завданнями цього міністерства є лише видача ліцензій та дозволів на експорт військової продукції відповідно до військового законодавства. Водночас питання застосування санкцій та ембарго, за умов наявності певних обмежень на експорт військової продукції, покладаються на Федеральне міністерство економіки, енергетики та туризму;

– питання фінансових розрахунків щодо експорту товарів військового призначення та подвійного використання покладаються на Австрійський національний банк (OeNB), а також до процесу прийняття рішення про видачу ліцензій можуть бути залучені Федеральне міністерство європейських та міжнародних справ та Федеральне міністерство оборони.

Зазначене свідчить про розгалуженість системи державного експортного контролю Австрії, що вимагає особливого підходу до комунікації між вказаними центральними органами виконавчої влади з одного боку та налагодження високого рівня інформаційної безпеки такої взаємодії з іншого.

Німеччина. Питання експортного контролю в Німеччині розподілено за двома напрямками:

1. Експорт товарів подвійного призначення, контроль над яким покладається на Federal Office for Economic Affairs and Export Control (BAFA) – Федеральне відомство з економічних питань та експортного контролю. «Федеральне відомство з економічних питань та експортного контролю (BAFA) як центральний ліцензійний орган відповідає за адміністративне впровадження політики експортного контролю федерального уряду. Разом з органами моніторингу та розслідувань, особливо різними митними службами, воно бере участь у складній системі експортного контролю» [7]. Відповідно до чинного законодавства Федеральне відомство з питань економіки та експортного контролю в своїй

діяльності має керуватися сукупністю принципів для гарантування національних інтересів Німеччини та національної безпеки країни. Відповідно до повноважень цього суб'єкта державного управління головним завданням є встановлення факту, чи підлягає експорт товару або пов'язані з ним дії у зовнішній торгівлі, такі як послуги та транзит, ліцензуванню, і чи можуть вони бути ліцензовані. Діяльність відомства регулюється як національним законодавством («Закон про зовнішню торгівлю та платежі» (AWG) та Постанови про зовнішню торгівлю та платежі (AWV), так і законодавством Європейського Союзу (Регламент (ЄС) 2021/821 «Про товари подвійного використання»; Директива ЄС 2009/43/ЄС «Про спрощення умов передачі оборонної продукції» в межах Співтовариства та інші). Для забезпечення високого рівня ефективності ВАФА здійснює тісну координацію в рамках Європейського Союзу та на міжнародному рівні для досягнення таких цілей, як: запобігання розповсюдженню зброї масового знищення; протидія накопиченню звичайної військової техніки в кризових регіонах. Так активна міжнародна діяльність зобов'язує Німеччину виконувати резолюції Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, рішення Ради Європейського Союзу щодо економічних санкцій у сфері зовнішньої політики та політики безпеки, рішення міжнародних режимів експортного контролю та всі інші обов'язкові міжнародні рішення та зобов'язання;

– експортний контроль товарів військового призначення (зброї) здійснюється Федеральним міністерством економіки та боротьби зі зміною клімату. Діяльність у цьому напрямі відбувається шляхом отримання дозволу в Міністерства для експорту зброї, яке вводиться в дію Федеральним відомством з економічних питань та експортного контролю. «Закон про контроль над військовою зброєю» передбачає, що вся діяльність, пов'язана з військовою зброєю (виробництво, придбання та передача фактичного контролю, будь-який вид транспортування або іноземні операції), потребує попереднього ліцензування федерального уряду. Федеральне міністерство економіки та боротьби зі зміною клімату є ліцензійним органом для комерційних операцій; Федеральне міністерство фінансів, Федеральне міністерство внутрішніх справ, будівництва та громад, а також Федеральне міністерство оборони, до сфери їхньої компетенції входять питання поведження з військовою зброєю, відповідають за відповідні дозволи згідно із Законом про контроль над військовою зброєю. Відповідно до розділу 6 Закону про контроль над військовою зброєю, заявники не мають законного права на видачу ліцензії. У видачі ліцензії має бути відмовлено, якщо існує небезпека того, що військова зброя буде використана у зв'язку з діями, що порушують мир, що будуть порушені зобов'язання Федеративної Республіки Німеччина за міжнародним правом, або якщо заявник не має необхідної надійності для таких дій. Як правило, ліцензії не видаватимуться приватним особам, які бажають використовувати військову зброю в приватних цілях (наприклад, для колекціонування або занять спортом). Успішна заявка повинна надати докази того, що бажане поведження з військовою зброєю відповідає найкращим інтересам суспільства / держави» [6]. Ключові вимоги до процедур ліцензування експорту зброї представлено в нормативних актах: Закон про контроль над військовою зброєю; Другий указ про впровадження Закону про контроль над військовою зброєю; Постанова про загальні дозволи згідно із Законом про контроль над військовою зброєю.

Висновки. Вивчення досвіду формування суб'єктного складу системи державного експортного контролю держав-членів Європейського Союзу (Австрія, Бельгія, Німеччина, Італія, Іспанія, Франція, Португалія) дозволило виявити такі особливості: по-перше, Парламент Європейського Союзу визначає лише загальні вимоги до експортного контролю, а кожна країна залежно від національних особливостей та правової системи визначає власний склад суб'єктів, що реалізують функції експортного контролю; по-друге, в окремих державах (Бельгія) функції державного експортного контролю є децентралізованими, адже частина з яких реалізується в регіонах; по-третє, ряд країн (Німеччина, Австрія) розділили функції державного експортного контролю, зокрема за товарами подвійного використання – економічні відомства; високого призначення – оборонні відомства; по-четверте, ядерні держави (Франція), окрім суб'єктів державного експортного контролю, утворюють міжвідомчі комісії, щодо експорту товарів ядерного призначення. Для України зазначений досвід є особливо важливим з таких позицій: по-перше, для формування системи комунікації із суб'єктами державного експортного контролю країн Європейського Союзу; по-друге, для трансформації власної суб'єктної структури системи державного експортного контролю.

References:

1. «Arms control, disarmament and non-proliferation», Kingdom of Belgium, [Online], available at: <https://diplomatic.belgium.be/en/policy/policy-areas/peace-and-security/arms-control-disarmament-and-non-proliferation/export-control-strategic-goods?utm>
2. «Autorità nazionale – UAMA (Unità per le autorizzazioni dei materiali di armamento)», Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale, [Online], available at: <https://www.esteri.it/it/ministero/struttura/uama/>
3. CANVEK, «Commissie van Advies voor de niet-verspreiding van kernwapens», [Online], available at: <https://economie.fgov.be/nl/themas/energie/federale-nucleaire/nucleaire-non-proliferatie/canvek-commissie-van-advies>

4. «Contrôle des exportations et régulation du commerce des armes», Ministère des armées, [Online], available at: <https://www.defense.gouv.fr/dgris/approches-thematiques/regulation-internationale/controle-exportations-regulation-du-commerce-armes>
 5. SGDSN, «Contrôler les exportations de matériels de guerre», [Online], available at: <https://www.sgdsn.gouv.fr/nos-missions/anticiper-et-prevenir/controler-les-exportations-de-materiels-de-guerre>
 6. Federal Ministry for Economic Affairs and Climate Action (BMWK), «War weapons control», [Online], available at: <https://www.bundeswirtschaftsministerium.de/Redaktion/EN/Dossier/Ruestungsexportkontrolle/war-weapons-control.html>
 7. BAFA, «Federal Office for Economic Affairs and Export Control», [Online], available at: https://www.bafa.de/EN/Foreign_Trade/Export_Control/export_control_node.html
 8. Importación y Exportación de mercancías, «Guía del operador», [Online], available at: <https://comercio.gob.es/ImportacionExportacion/Regimenes/Paginas/Guia-del-operador.aspx>
-

Sergiienko L., Grytsyshen D., Vakun O., Dyka O., Chyzh V.

Subject characteristics of state export control systems for military and dual-use goods of the European Union countries

Abstract. The article is devoted to the study of the subject composition of the state export control systems for military and dual-use goods in the countries of the European Union. Using the example of Austria, Germany, Portugal, France, Spain, Italy and Belgium, the organizational and legal features of the functioning of national control systems are analyzed, in particular their dependence on the form of state government and structure. Key institutions are identified, their powers in the field of licensing, control over compliance with sanctions, interaction with international export control regimes and European structures. Special attention is paid to the decentralization of functions in federal states, the creation of interdepartmental commissions in nuclear countries and the harmonization of national legislation with EU law. The results of the study can be used to improve the subject structure of the state export control system of Ukraine and establish effective cooperation with European partners.

Keywords: state export control; military goods; dual-use goods; European Union; national security; subject structure.

Стаття надійшла до редакції 04.10.2025.